

NACIONALNA IDENTITETA IN SLOVENSKI AVTOSTEREOTIP

Asja Nina Kovačev

POVZETEK

Nacionalna identiteta je izredno kompleksna oblika kolektivne identitete, saj jo sestavlja več identitet. Zato jo je tudi težko opredeliti. Pri njenem opredeljevanju sta pomembni predvsem: teritorialnost in sklicevanje na preteklost. Odsotnost teritorialne baze lahko močno ogrozi nacionalno identiteto, poudarjanje lastne resnične ali mitične zgodovine pa jo lahko okrepi.

Pomensko in ideološko je nacionalna identiteta povezana predvsem s tremi pojmi: nacionalna zavest, nacionalni karakter in nacionalni stereotip. Nacionalna zavest temelji na nacionalni lojalnosti in občutku pripadnosti lastni državi, ki sovпада z nacijo. Zato je sporna predvsem v mnogoetničnih in mnogonacionalnih državah. Nacionalni karakter je predstava o trajnejših značilnostih določenega naroda. Vključuje prevladujoče osebnostne lastnosti in življenjski slog ter zrcali odnos neke družbe do same sebe in do drugih družb. Nacionalni stereotip je preprosta kognitivna shema, ki se zaradi svoje enostavnosti hitro širi na medosebni in kolektivni ravni. Slovenski nacionalni avtostereotip je relativno negativen, čeprav so regionalni stereotipi Slovencev pozitivni.

NATIONAL IDENTITY AND SLOVENE AUTOSTEREOTYPE

ABSTRACT

National identity is an extremely complex form of collective identity, for it is composed of several identities. For this reason it is difficult to define. Two determinants are particularly important at its definition. These are territoriality and its relation to the past. The absence of a territorial base can severely endanger national identity, while the stressing of one's real or mythic history can strengthen it.

By meaning and ideologically national identity is particularly connected with three notions: national consciousness, national character and national stereotype. National consciousness is based on national loyalty and the sense of belonging to the state, which coincides with one's nation. Because of that it is particularly problematic in multiethnic and multinational states. National character is a representation about stable characteristics of a certain nation. It includes predominant personality characteristics and life style and reflects the relation of a society to itself and to other societies. National stereotype is a simple cognitive scheme. Because of its simplicity it can easily be spread on interpersonal and collective level. Slovene autostereotype is relatively negative, although regional stereotypes of Slovenes are positive.

Nacionalna identiteta je ena najbolj zapletenih in protislovnih identitet. Sestavljajo jo namreč številne druge identitete. Zaradi njene raznovrstnosti in zgodovinske mobilnosti jo je izredno težko opredeliti. Dodatne težave pri njenem proučevanju povzročata tudi neenotna uporaba termina, saj se je njegov pomen skozi zgodovino močno spreminjal in ga različni avtorji še danes različno opredeljujejo.

V srednjem veku so bile nacije v univerzitetnih krogih oznaka za različno regionalno poreklo študentov in tudi kasneje so pojem "nacionalnosti" najpogosteje povezovali z rojstnim krajem. Šele v 17. stoletju so ga začeli povezovati s kolektivno suverenostjo ljudstva, ki so ga pojmovali kot prebivalstvo določene države. Toda nejasnost v opredeljevanju nacionalnosti

se je zavlekla še v 19. stoletje in obremenjevala vso Evropo. Ta problem je silno aktualen še danes, predvsem tam, kjer nacije še ni.

Združevanje manjših enot v večje enote je v naravi relativno pogost proces, na družbeni ravni pa ga lahko opazujemo na primeru oblikovanja nacij iz manjših etnij in njihove politične organizacije v države. Istovetenje naroda z državo se je v ZDA razvilo do te mere, da uporabljajo pojem nacija za označevanje svoje države, ki je sestavljena iz več držav. Toda oblikovanje države ne zadošča za fiksacijo nacije. Marsikatero državo namreč ne moremo označiti kot nacijo, saj je v njej združenih več različnih etničnih skupin, ki so bile povezane le teritorialno. Zato so morale svojo "nacijo" šele naknadno opredeliti. Problem nacionalne identitete je težko rešiti tudi v državah, ki so nastale brez državotvorne tradicije, in pri etnijah, ki naj bi se afirmirale kot nacija v "tuji" državi. Poudarjanje nacionalnega vprašanja lahko zato hitro pripelje do različnih oblik nacionalizma in nacionalna identiteta pogosto temelji na nacionalistični ideologiji.

Rupp (1980) poudarja pri opredeljevanju nacionalne identitete element teritorialnosti in sklicevanje na preteklost. Slednje lahko temelji na objektivnih dejstvih v preteklosti ali pa se nanaša na imaginarno preteklost, tj. na mit in ideologijo, ki pogojujeta nacionalno identiteto. Determinira jo zapletena igra objektivnih in subjektivnih spremenljivk, ki so relevantne za politično, ekonomsko, kulturno in družbeno določanje nacije.

Rupp opredeljuje nacijo kot skupnost s političnim kultom, ki ima za svoj objekt čaščenja določeno ozemlje in lastno zgodovino. Teritorij in zgodovina kot kulturna objekta pojmuje kot imaginarni, ideološki konstrukciji, saj je vezanost nacije na določeno ozemlje naključna in nima odločilnega pomena za njen nastanek. Formativno vlogo prevzame šele kasneje in tedaj deluje kot integracijski dejavnik nacije.

Nacionalna identiteta, ki se ne navezuje na nobeno ozemlje oziroma ne vključuje elementa teritorialnosti, je ogrožena v svojem bistvu. Sklicevanje na prvotno "ozemeljsko bazo" pri dokazovanju identitete je pogosto še tedaj, ko se določena etnična skupina že odseli s svojega prvotnega območja in se naseli drugod kot imigrantska skupina. Ta zakonitost je očitna predvsem pri Židih, ki ohranjajo svojo židovsko identiteto celo v primerih, ko so prostorsko močno oddaljeni od Izraela. Podobno značilnost opazimo tudi pri proučevanju rasne identitete pri črncih v ZDA, ki se sami pogosto imenujejo

"afriški Američani" in se pri tem sklicujejo na svojo teritorialno bazo, tj. na afriško celino, od koder so jih belci pripeljali za sužnje.

Tudi t. i. "nacionalna zgodovina" je pogosto ideološka kreacija. Iz realnega zgodovinskega toka drzno izloča vsa dejstva, ki ne sovpadajo z njo, in ki so v nasprotju z njenim konceptom "države-nacije". Ta je namreč zadnja razvojna stopnja v procesu formiranja nacije iz etnične skupine. Vključuje določeno število etničnih ali kulturnih potez, brez katerih se pri ljudeh ne bi razvil občutek pripadnosti in se ne bi mogli identificirati z njo.

Nacija je rezultat identifikacije neke etnične skupine (ali več skupin) z abstraktnim sklopom političnih simbolov. Poleg popolne identifikacije je možna še delna identifikacija z njimi. Ta se pojavlja predvsem pri tistih etničnih skupinah, ki ne pripadajo dominantni etnični skupini oziroma naciji-državi, a so se integrirale vanjo. Kljub temu se niso popolnoma odpovedale lastnim etničnim in kulturnim značilnostim. Nekatero med njimi (npr. republike nekdanje SFRJ) so ohranile v novi državi celo precejšnjo politično avtonomijo. Ta je s tem izgubila celo status enotne nacije, vendar je kot enotna politična tvorba združevala več nacij.

Realizacija nacionalne identitete poteka pod vplivom številnih subjektivnih in objektivnih variabel, ki se med seboj prepletajo in povezujejo v kompleksno mrežo medsebojnih odnosov. Vsi dosedanji poskusi, da bi jo opredelili s pomočjo ene same variable, so se izjalovili. To se je zgodilo celo tedaj, ko so izbrane variable zelo dobro diferencirale med različnimi družbenimi skupinami.

Podobno je tudi z vlogo nacionalne zgodovine v krepljenju identitete etničnih manjšin. Nekatero se namreč ponašajo z bleščečo zgodovino, ki bi jo lahko uporabile kot sredstvo za krepljenje svoje nacionalne identitete, vendar ostaja neizkoriščena. Njeno zanemarjanje največkrat ni rezultat prešibkega interesa za preoblikovanje obstoječega družbenega stanja, ampak dejstva, da etnične skupine niso sposobne uvideti svoje etničnosti kot potencialnega dejavnika za spodbujanje lastne integracije. Napetosti in nasprotij, ki jih občutijo, ne interpretirajo kot enega od izrazov svoje drugačne etničnosti.

Zanemarjanja lastne zgodovine je očitno npr. v Normandiji, kjer so stoletja pretekle slave in nacionalne moči popolnoma izgubila svojo mobilizacijsko moč. Njeni prebivalci so namreč ponotranjili francoski red in prevzeli francosko nacionalno identiteto. Podobno je tudi v Bretaniji, kjer je bretonski

jezik danes še bolj razširjen kot je bil v stoletju "boja nacionalnosti". V nasprotju z njima pa so drugod na zahodu za oblikovanje "nacionalne zgodovine" zadoščali posamični, razdrobljeni spomini na lastni srednji vek ter omogočili mobilizacijo in boj za neodvisnost.

Primerjalne študije razvoja in ohranjanja nacionalne identitete dokazujejo, da nobene od variabel, ki vplivajo na njeno oblikovanje, ne moremo izolirati iz konkretnega konteksta njenega pojavljanja in posplošiti na drugo nacijo. Nacionalna identiteta vsake od njih je namreč rezultat zapletene interakcije objektivnih dejavnikov (kot sta npr. jezik in ozemlje) ter subjektivnih dejavnikov, ki jih pogojuje prevladujoča mentaliteta vsake posamezne družbe. Zato moramo za poglobljeno razumevanje nacionalne identitete, njenega nastanka, ohranjanja in njenih temeljnih značilnosti dobro poznati tudi nacionalno zgodovino.

Zgodovinarji in sociologi vztrajajo pri poudarjanju zgodovinskega značaja nacionalne identitete, ki jo povezujejo z določenim stadijem politične evolucije v sodobnih evropskih družbah. Določeni skupnosti priznajo naziv "nacije" šele v tistem zgodovinskem trenutku, ko naj bi vsi njeni državljani sodelovali pri elaboraciji obče volje, poudarja Rupp (1980). Ta trenutek navadno enačijo s kakšnim masovnim gibanjem, npr. z revolucijo. Toda tako restriktivno pojmovanje nacije ne zadošča za njeno razumevanje, saj večina njenih pripadnikov največkrat niti teoretično niti praktično ne sodeluje pri elaboraciji "nacionalnih" strategij. To seveda ne pomeni, da se ne identificirajo z njo.

NACIONALNA ZAVEST, NACIONALNI KARAKTER IN NACIONALNI STEREOTIP

Nacionalna identiteta je pomensko in ideološko tesno povezana s tremi pojmi:

1. nacionalna zavest,
2. nacionalni karakter in
3. nacionalni stereotip.

NACIONALNA ZAVEST

Nacionalna zavest se oblikuje v daljših zgodovinskih obdobjih. Razvije se iz etnične in narodne identitete ter se navezuje na pripadnost državi, tj. politični tvorbi, ki sovpada z nacijo. Od obeh svojih predhodnic (tj. etnične in narodne zavesti) se bistveno razlikuje po tem, da je precej bolj odvisna od posameznikove osebne volje in drugih subjektivnih determinant. Temelji namreč na nacionalni lojalnosti, ki je sporna predvsem v mnogonarodnih in mnogoetničnih državah. V takšnih okoliščinah se namreč posameznik pogosto ne odloči za svojo "predpisano" oziroma uzakonjeno državno-nacionalno identiteto, ampak se odloči za etnično, ki ne sovpada z njo. Zato prevladujejo v mnogonarodnih državah različni regionalizmi, ki jih določajo etnične meje njihovih konstitutivnih etnij.

Pri utrjevanju nacionalne zavesti ima najpomembnejšo vlogo nacionalna država. Ta prispeva k nastanku zavesti o skupni zgodovinski usodi z oblikovanjem zgodovinskih mitov, ki jih je mogoče označiti kot projekcijo sodobnega stanja v preteklost. Prepričanje o skupni preteklosti ima precejšnjo vlogo v oblikovanju nacionalne zavesti, čeprav ta ni vedno njegov neposredni produkt. Uveljavlja se namreč selektivno. Najprej se razvije pri višjih družbenih plasteh, nato se preko srednjih razširi še med preprostim ljudstvom. Pri tem igra pomembno vlogo izobraževalni sistem. Toda tudi vloga drugih ideoloških aparatov ni zanemarljiva. K hitrosti in intenzivnosti njenega oblikovanja pogosto prispeva realni ali predpisani "zunanji sovražnik". Odpor, ki ga občutijo pripadniki določene nacije do njega, krepi njihovo nacionalno zavest in identiteto. Ta temelji na idealiziranju "tipičnih" ali "karakternih" lastnosti lastne nacije in negativnem vrednotenju realnih ali imaginarnih sovražnikovih lastnosti. Omogoča krepitev občutka lastne skupnosti in enotnosti.

Intenzivnost občutka pripadnosti določeni naciji in identifikacije z njo je zelo težko izmeriti. Prav tako težko je določiti čas rojstva nacionalne ideje in načine njenega oblikovanja. Navadno imajo pri njenem nastanku odločilno vlogo miti o skupnem izvoru in zgodovini, ki jih skozi stoletja ohranjajo narodni muzeji. Ko je določen zgodovinski mit že v močnem nasprotju z dokazanimi zgodovinskimi dejstvi, ga nadomesti nov mit. Zato lahko trdimo, da tvorijo jedro nacionalne zavesti tistih narodov, ki niso nastajali vzporedno z državo, pogosto modificirani in izkrivljeni zgodovinski podatki. Taki narodi si namreč svojo državo v preteklosti kar izmislijo.

Potenciranje nacionalne ideje imenujemo nacionalizem. Ta je včasih zmeren in vztraja le pri zahtevi po upoštevanju tipično nacionalnega, lahko pa je tudi čezmeren in agresiven. V prvem primeru govorimo o patriotizmu, v drugem pa o nacionalizmu, ki se navezuje na imperialistične težnje, ne tolerira drugačnosti in se težko sprijazni s političnim pluralizmom. Namesto tega skuša uveljaviti centralizem in totalitarizem. Nacionalistična ideologija se lahko izoblikuje, še preden se nacionalna ideja ustali in najde svojega nosilca v naciji-državi. Lahko ima integracijsko funkcijo in prispeva k ustvarjanju, utemeljevanju in vzdrževanju ideje o enotni naciji, lahko pa to idejo tudi razbija z zagovarjanjem stališča, da so različne etnije le navidezno in nasilno integrirane v enotno nacijo-državo. Pristajanje na nacionalistično ideologijo omogoča v obeh primerih oblikovanje svojevrstne nacionalne identitete, ki najpogosteje ni posebno konstruktivna.

NACIONALNI KARAKTER

Nacionalni karakter naj bi bila tista oblika skupinske identitete, na kateri temelji nacionalna zavest. Južnič (1993) ga opredeljuje kot sklop trajnejših značilnosti družbene skupnosti, tj. naroda. Pri tem misli predvsem na poseben življenjski slog, skupnost zgodovinskega spomina in zavest o identiteti. V svojo definicijo tako vključuje predvsem temeljne dimenzije subjektive nacionalne identitete in se nekoliko oddaljuje od dejstva, da je t. i. nacionalni karakter pretežno fiktivnega značaja in da lahko sicer govorimo o prevladujočih osebnostnih potezah pri pripadnikih določene nacije, nekoliko teže pa jih poimenujemo kot njen "karakter". Ta zadržek je umesten predvsem tedaj, ko vztrajamo pri psihološki definiciji pojma "karakter" (Kovačev, 1994a).

Lipiansky (1980) je nekoliko previdnejši in opredeljuje "nacionalni karakter" kot predstavo, preko katere daje določena družba podobo lastni identiteti. Namenjena naj bi bila njeni uporabi in uporabi drugih družb. Doumeti jo je mogoče s proučevanjem esejev, ki so bili v Evropi izredno popularni predvsem v prvi polovici dvajsetega stoletja. Ponujajo namreč kultivirane predstave nacionalnih identitet, ki so jih prej identificirali le s pomočjo stereotipov in predsodkov.

Uporaba termina v znanstveni literaturi je nekoliko sporna, saj obstajajo med pripadniki iste nacije izredne individualne in medskupinske razlike v osebnostni strukturi, vedenjskih vzorcih in vrednostnih sistemih. Zato

pogosto težko predpostavljamo obstoj enotnega "nacionalnega karakterja". Oblikovanje njegovega koncepta pogojuje personifikacija naroda. Ta namreč omogoči transpozicijo kategorij, ki jih navadno uporabljamo za karakterizacijo posameznika, na nacionalno "kolektivno bit".

Pristopi k proučevanju nacionalnega značaja

Opisovanje nacionalnega karakterja se je v nekoliko poetizirani obliki razširilo že v obdobju romantike, ko je zajel Evropo prvi val nacionalizma. Vendar nacionalnega karakterja tedaj še niso označevali s tem pojmom. Silno popularni so postali različni polliterarni teksti, ki so vključevali idealizirane opise temeljnih karakternih lastnosti različnih narodov in so bili še močno oddaljeni od objektivnih, znanstvenih analiz.

Pojem "nacionalni karakter" se je kot znanstveni termin uveljavil v kulturni antropologiji. Antropologi so ga skušali tudi empirično proučevati. Kot zgleden primer take raziskave bi lahko označili študijo japonskega nacionalnega karakterja, ki jo je po naročilu ameriške vlade izvedla R. Benedict (1934). Avtorica je analizirala japonsko kulturo in zgodovino ter mentaliteto Japoncev, ki so živeli v ZDA in so ji bili zato dostopni. Veliko pozornosti je zbudila tudi Adornova sociopsihološka študija "avtoritarnega" nacionalnega karakterja Nemcev.

Lipiansky (1980) skuša v svojem konceptu nacionalne identitete kot predstave povezati realno z imaginarnim in raziskati imaginarni odnos, ki ga določena družba (nacija) vzpostavlja do same sebe in do sosednjih družb. Prikazuje predpostavke, ki določajo pogoje njenega oblikovanja in organizacijo notranjih procesov. Zajeti skuša družbene, zgodovinske in ideološke modalnosti njene produkcije ter njene funkcije v dinamiki družbenih in mednarodnih odnosov. Pri tem se osredotoča na predstavo francoske nacionalne identitete in na njen odnos do sosednje, nemške. Nasprotje med t. i. francosko in nemško "dušo" naj bi imelo družbeno funkcijo. Avtor ga razlaga kot izraz notranjih tenzij, ki jih egalitaristična in demokratična buržoazna ideologija zanika in projicira v nacionalne antagonizme. "Francoska duša" deluje po Lipianskem kot duhovni princip nacionalne identitete, ki presega individualne in zgodovinske razlike, oziroma kot idealni vzorec (matrica), iz katerega črpa vsak Francoz svojo kolektivno identiteto.

Portret nacionalnega karakterja in njegove družbene funkcije

Nacionalni karakter lahko opredelimo kot miselno konstrukcijo, ki je sestavljena iz temeljnih skupnih potez določene strnjene populacije. Te naj bi se izražale tudi v njenem življenjskem slogu. Nastaja relativno dolgo, saj se tudi občutek pripadnosti določeni (socio-kulturni) skupnosti in zavest o skupnem izvoru oblikujeta šele po določenem času, pri čemer igra pomembno vlogo tudi njen politični okvir. Zavest o skupni pripadnosti in vrsti skupnih lastnosti temelji na skupnih navadah in običajih, skupnih afinitetah in averzijah, skupnih vedenjskih vzorcih in na skupni tradiciji. V oblikovanju občutka skupnosti in pripadnosti ima pomembno vlogo tudi jezik, ki omogoča komunikacijo med pripadniki določene populacije.

Portret nacionalnega karakterja implicira relativno zaprt repertoar stereotipnih in aksioloških potez, ki imajo pozitivno ali negativno konotacijo. Ta je odvisna od mednacionalnih odnosov. Celo predstava lastne nacionalne identitete ne nastane zgolj na podlagi svojega odnosa do skupnosti, ki naj bi jo odsevala. Njena podoba se dokončno oblikuje šele ob soočenju z drugimi identitetami. Pogosto ima namreč funkcijo ločevanja različnih kolektivitet in je namenjena utemeljitvi razlik, ki jih predpisujejo državne meje.

Podoba lastnega nacionalnega karakterja vsebuje predvsem zaželjene kvalitete oziroma tiste lastnosti, ki jih pripadniki določene nacije visoko vrednotijo. V nasprotju z njo ima podoba nacionalnega karakterja sosednjih nacij največkrat negativen vrednostni predznak. "Drugi" je namreč pogosto le obrnjena slika samega sebe. Je negacija tistega, kar subjekt ceni, in projekcija tistega, kar zavrača. Stereotipnost shematizacije in njena funkcionalnost onemogočata predstavitev nacionalnega karakterja kot sklopa lastnosti, ki se delno prekrivajo z lastnostmi karakterja druge nacije in jih delno izključujejo. Oba sistema namreč nista neodvisna drug od drugega, ampak sta namenjena prikazu mednacionalnega antagonizma s pomočjo dveh ideoloških konstruktov, ki naj bi odsevala antropološki konflikt. Takšne predstave pogosto nadomeščajo realna ekonomska, družbena ali zgodovinska nasprotja s formalnimi nasprotji med psihološkimi potezami njihovih nosilcev. Zato imajo dve med seboj povezani funkciji:

- integrativno (v odnosu do pripadnikov iste nacije) in
- distinktivno (v odnosu do drugih nacij).

Z analizo predstave nacionalne identitete lahko tako proučujemo imaginarni odnos, v katerega stopa določena družba sama s seboj in s sosednjimi družbami.

NACIONALNI STEREOTIPI

Stereotipi so ena od oblik socialnih predstav, ki pogosto determinirajo naše mišljenje in vedenje. Musek (1994) jih opredeljuje kot "relativno enostavne in primitivne kognitivne sheme, ki so nastale in so izbrane tako, da ojačujejo osebni in skupinski prestiž in se (zaradi enostavnosti in elementarnosti) brez težav širijo in sprejemajo na medosebni in kolektivni ravni". Že iz definicije je razvidno, da so dejavniki, ki pogojujejo njihov nastanek, sila raznovrstni. V grobem bi jih lahko umestili v tri kategorije:

- kognitivni,
- afektivni (predvsem emocionalni) in
- socialni faktorji.

Stereotipe delimo na avtostereotipe in heterostereotipe. Avtostereotip je stereotip, ki ga ima neka skupina o sebi, heterostereotip pa je stereotip, ki ga imajo drugi o njej. Pri vseh stereotipih izstopa zlasti vrednostna komponenta, ki omogoča umestitev neke družbene skupine na enega od obeh skrajnih polov evaluativne dimenzije. Stereotipi so namreč vedno prilagojeni željam in potrebam skupine, ki jih oblikuje.

Musek (1994) navaja kot temeljne funkcije nacionalnih stereotipov:

- identifikacijo naroda,
- oblikovanje pozitivne nacionalne identitete,
- poenostavitev lastne samopodobe in
- obrambno delovanje (npr. redukcijo bojazni, preusmerjanje agresivnosti, omogočanje projekcije ter občutka skupinske varnosti ipd.).

AVTOSTEREOTIP SLOVENCEV IN NJEGOVA USTREZNOST GLEDE NA NJIHOVE REALNE LASTNOSTI

Socialne predstave nacionalnega karakterja Slovencev se najpogosteje pojavljajo v obliki avtostereotipa, saj je Slovenija premajhna, da bi imeli veliki narodi jasno oblikovane, koherentne predstave o osebnostnih značilnostih njenih prebivalcev. Socialno predstavo "slovenske osebnosti" tvori sklop med seboj povezanih lastnosti, ki so integrirane v relativno koherentno sliko. Te lastnosti so se med Slovenci utrdile kot splošno sprejet avtostereotip.

Musek (1994) navaja nekatere tipične lastnosti, ki so postale že pravi "nacionalni emblemi":

- t. i. hlapčevski "sindrom",
- samomorilnost,
- pridnost,
- zavist in
- prizadevanje za neodvisnost.

Kovačev (1994b) ugotavlja, da spadajo (poleg navedenih lastnosti) med pomembne komponente slovenskega avtostereotipa še:

- varčnost,
- skromnost,
- zadržanost,
- ambicioznost in
- gostoljubnost.

Večina navedenih lastnosti sovпада z realnostjo. To dejstvo je v skladu z Moscovicijevim (1984) pojmovanjem preskriptivnosti socialnih predstav (med katere umeščamo tudi nacionalne stereotype) in njihovo tesno povezanostjo z vedenjem, ki jo poudarja Jodelet (1989). Socialne predstave namreč uravnavajo vedenje z vplivanjem na tekoče vtise ljudi ter njihovo percepcijo in kognicijo. Zato pogosto prihaja do njihove nezavedne in nenačrtne potrditve v praksi. Ljudje se namreč pogosto pričnejo vesti v skladu s tujimi ali lastnimi pričakovanji o lastnem vedenju, tj. z njihovimi predstavami.

"Slovensko pridnost" je mogoče razložiti kot posledico široko razširjene protestantske etike, ki determinira slovensko delavnost in ambicioznost (Kovačev, 1994a, 1994b). Vpliv protestantizma na razvoj slovenske kulture je bil namreč v preteklih stoletjih zelo močan. Prvi dve knjigi, ki sta bili napisani v slovenskem jeziku, "Catechismus in der windischen Sprach" in "Abezedarium und der klein Catechismus in der windischen Sprach", je napisal protestantski duhovnik Primož Trubar okoli leta 1551. Tem knjigam so sledile še številne knjige v slovenskem jeziku, ki so jih napisali protestantski pisci.

Protestantizem so sicer kmalu zavrli, vendar je ostal njegov vpliv na slovensko kulturo izredno močan. Njene začetke namreč umeščamo prav v obdobje reformacije. Vpliv protestantske mentalitete na slovenski avtostereotip je mogoče razbrati tudi iz integracije atributov, kot npr. skromnost, pridnost in varčnost, v socialno predstavo slovenskega nacionalnega karakterja (Kovačev, 1994b).

Omenjene osebnostne lastnosti bi lahko razložili tudi kot rezultat dolgotrajne odsotnosti slovenske politične neodvisnosti in nezadostnosti njenih materialnih resursov. Predvsem prva od obeh navedenih značilnosti slovenske zgodovine determinira tudi poudarjanje hlapčevstva kot tipične slovenske vedenjske lastnosti in močno željo Slovencev po neodvisnosti.

Posebnost slovenskega avtostereotipa je v tem, da vključuje tudi nekatere lastnosti, ki jih Slovenci celo sami ocenjujemo kot silno negativne, npr. zavist in hlapčevstvo. Toda navadno jih ne pripisujejo sebi, ampak svojemu neposrednemu družbenemu okolju, tj. sosedom, kolegom ipd. Ta fenomen lahko razložimo kot rezultat projekcije lastne agresivnosti, ki tvori podlago drugih, kompleksnejših negativnih občutij (tj. zavisti ipd.), v svoje okolje (Kovačev, 1994b). Lahko bi jo tudi označili kot izraz paranoidne orientacije, ki je med Slovenci precej pogosta, zaradi njihovega stalnega občutka ogroženosti, podeženosti ter oviranja pri realizaciji lastnih želja po uveljavitvi, svobodi in neodvisnosti.

Kljub temu, da socialne predstave pogosto determinirajo vedenje, se to ne pojavlja vedno. Wagner (1993) zato poudarja, da jih ne bi smeli uporabljati za razlago vedenja v realnih življenjskih situacijah. Musek (1994) npr. ugotavlja neskladje med slovenskim avtostereotipom in realnim psihološkim profilom Slovencev. Slovenski avtostereotip namreč vključuje neagresivnost kot eno temeljnih značilnosti Slovencev, medtem ko rezultati ene Muskovih novejših raziskav (Musek, 1994) dokazujejo relativno visoko agresivnost Slovencev v primerjavi z drugimi narodi. Ta ni omejena le na moške, kar bi lahko predpostavljali, če bi usvojili ustaljeno predstavo o medspolnih razlikah v agresivnosti. Moški v Sloveniji so dosegli višje rezultate le pri fizični agresivnosti, medtem ko so bili rezultati žensk pri nekaterih drugih komponentah agresivnosti (npr. pri verbalni agresivnosti) skoraj enaki ali celo višji. Ugotovitev tega neskladja nam omogoča spoznanje, da ima slovenski avtostereotip sicer veliko skupnih potez z realno osebnostno strukturo Slovencev, vendar v celoti ne sovпада z njo. To trditev bi lahko posplošili tudi na druge stereotipe.

Na podlagi dosedanjih ugotovitev lahko socialne predstave slovenske osebnosti, ki so se oblikovale v slovenskem kulturnem prostoru, označimo kot posledico družbenega in političnega dogajanja v preteklosti. Slovence so namreč vedno obkrožali večji in močnejši narodi. Zato največkrat niso mogli udejanjiti svoje želje po uveljavljanju in samopotrjevanju. Zgodovinski podatki in sodobne analize psihološkega profila Slovencev dokazujejo, da

Slovcem nikoli ni primanjkovalo naravne agresivnosti in bojevitosti. Pogosta je bila celo težnja po dominantnosti in prevladi nad drugimi. Vendar je bila konfrontacija z večjimi in močnejšimi sosedmi, ki so imeli veliko več naravnih, človeških in materialnih sredstev, pogosto neuspešna. Odsotnost zaželenih rezultatov je poglobila nezadovoljstvo in depresivnost. Prisilna blokada in potlačitev naravne agresivnosti je v povezavi z introvertnostjo (ki velja za eno prevladujočih osebnostnih lastnosti Slovencev) in depresivnostjo (ki jo je povzročila neuspešnost pri realizaciji lastnih aspiracij) pripeljala do preusmeritve agresivnosti navznoter, tj. proti sebi. Zato sta se pojavili kot temeljni komponenti slovenskega nacionalnega stereotipa še samodestruktivnost in suicidalnost.

REGIONALNI STEREOTIPI IN REGIONALNA IDENTITETA SLOVENCEV

Čeprav smo Slovenci zelo majhen narod, smo zelo heterogeni. Zato se med socialnimi predstavami osebnostnih lastnosti prebivalcev različnih slovenskih regij pojavlja precej razlik. Musek (1994) zgoščeno prikazuje razlike med dvanajstimi regionalnimi stereotipi najpomembnejših slovenskih regij, tj. med podobami "tipičnega Gorenjca", "tipičnega Dolenjca" ipd., ki jih povzema po Trstenjakovi (1991) analizi.

1. Za Gorenjce naj bi bile značilne: samosvojest, neodvisnost, premočrtnost, zanesljivost, trdota, vztrajnost, poštenost, varčnost, delavnost, ponos, vernost, robotost, grčavost in trma.
2. Dolenjci naj bi bili mehki, popustljivi, družabni, skromni, vedri, gostoljubni, prijazni, prožni, šaljivi, dobrodušni in odprti.
3. Prebivalci Savinjske doline naj bi bili samozavestni in "gosposki".
4. Za prebivalce Bele Krajine naj bi bile značilne: dobrohotnost, složnost, čustvenost, radoživost, mehkoča, prisrčnost, občutljivost, konzervativnost, fatalizem, vernost in mističnost.
5. Prekmurci naj bi bili pridni, prilagodljivi, skromni, verni, nezaupljivi, nestalni, spontani in vedri.
6. Korošci naj bi bili blagi, dobrohotni, popustljivi, prijazni, gostoljubni, redkobesedni, zadržani in sentimentalni.
7. Prebivalci Slovenskih goric naj bi bili samozadovoljni, samozavestni, šaljivi, družabni, zgovorni, prepirljivi in impulzivni.
8. Prebivalci Haloz naj bi bili nezaupljivi, resni in zmerni.
9. Pohorci naj bi bili resni, redkobesedni, samozavestni in ponosni.
10. Notranjci naj bi bili trdi in samosvoji.

11. Primorci naj bi bili široki, odprti, liberalni, svobodoljubni, podjetni, živahni, družabni in svetovljanski.
12. Goričani naj bi bili zadržani, preprosti in prijazni.

Na podlagi Muskove (1994) pregledne predstavitev slovenskih regionalnih stereotipov, lahko ugotovimo, da se med seboj močno razlikujejo. Vendar se vse navedene poteze niso ohranile v skupnem, slovenskem nacionalnem stereotipu. Prav tako se tudi niso vedno ohranile najpogostejše med njimi oziroma tiste, ki se pojavljajo kot distinktivne značilnosti več regionalnih stereotipov. Temeljne značilnosti slovenskega avtostereotipa so pogosto poteze, ki se pojavljajo le v enem regionalnem stereotipu (npr. varčnost), ali celo poteze, ki se ne pojavljajo v nobenem od njih, pa jih vseeno pripisujemo kar vsem Slovincem (hlapčevstvo, zavistnost). Zato je treba slovenski nacionalni stereotip obravnavati kot samostojno nadredno kvaliteto, ki ni niti seštevek regionalnih stereotipov niti njihov povpreček. V marsičem se celo razlikuje od njih. Ta podatek med drugim dokazuje tudi vprašljivost stereotipnih predstav, saj si stereotipi o istem predmetu pogosto popolnoma nasprotujejo. Determinirajo jih namreč značilnosti populacije, ki jih je oblikovala in ki jih ohranja. Zato največkrat ne sovpadajo z realnostjo.

LITERATURA

1. BENEDICT, R. (1934). *Patterns of Culture*. Cambridge: The Riverside Press.
2. JODELET, D. (1989). *Représentations sociales: un domaine en expansion*. In: D. Jodelet (Ed.), *Les représentations sociales*. Paris: Presses Universitaires de France.
3. JUŽNIČ, S. (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
4. KOVAČEV, A. N. (1994). *Individualna in kolektivna identiteta ter njuno spreminjanje v osebnotnem razvoju posameznika in v družbenih spremembah*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
5. KOVAČEV, A. N. (1994b). *Social representation of the Slovene personality and its relation to the reality*. (neobjavljeno).
6. LIPIANSKY, E. M. (1980). *L'identité nationale comme représentation*. V: *Identités collectives et changements sociaux*. Colloque international, Toulouse: Privat.

7. MOSCOVICI, S. (1984). The phenomenon of social representations. In: R. M. Farr & S. Moscovici (Eds.), Social representations. Cambridge: Cambridge University Press.
8. MUSEK, J. (1994). Psihološki portret Slovencev. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
9. RUPP, P. (1980/79). Anthropologie et histoire de l'"identité nationale". Synchronie des conflits, diachronie des solidarités. V: Identités collectives et changements sociaux. Colloque international, Toulouse: Privat, 61-63.
10. TRSTENJAK, A. (1991). Misli o slovenskem človeku. Ljubljana: Založništvo Slovenske knjige.
11. WAGNER, W. (1993). Can representation explain social behaviour? A discussion of Social representations as rational systems. Papers on Social Representations, 2 (3), 236-249.

Bojana Moškrič

KEYWORDS: child - care, separation anxiety, systemic approach

KLJUČNE BESEDE: otroško varstvo, separacijska anksioznost, sistemski pristop

ABSTRACT

The aim of my article is to motivate thinking about a dilemma: whether mother is to be exclusively mother, or has she any possibilities to remain a "good enough mother" and at the same time she does not neglect any of her other human needs?